

Razgovor / Interview

Uživati u znanju: Beata Gotthardi Pavlovsky

S gospođom Beatom Gotthardi Pavlovsky razgovarala
Tanja Bukovčan

Suvremeni intervjui započinju opisom mjesta na kojem su se sugovornici sreli, vremenskih prilika toga dana, opisom kave koju je nudio kafić u kojem se susret dogodio, odjeće koju je intervjuirana osoba nosila, kako je ušla, kako sjela. Suvremene etnografije sadrže slične literarizirane opise situacija u kojima saznajemo kako je, primjerice, etnografu vjetar raznosio papire dok se probijao/la kroz masu ljudi na putu do još jednog važnog podatka, ili kako je cvijeće uvelo na kazivačevoj verandi jer je ostao bez posla i sredstava za život.

I jedno i drugo moja bi sugovornica smatrala pretjerivanjem. Možda i kičem. U svojim je tekstovima Beata Gotthardi Pavlovsky, sada u osamdeset sedmoj godini, bila uvijek jasna i precizna, detaljna u podacima, istodobno vrlo konkretna i koncizna. Osim što je bila dobra analitičarka terena i etnografske građe kojom se bavila, njezini tekstovi pisani tijekom 1960-ih i 1970-ih ukazuju na razrađeno teorijsko razmišljanje, ali i vrlo jasan stav prema etnologiji koja bi, u onom svom dijelu koji se bavi zaštitom etnografske građe, trebala biti izuzetno primjenjiva i primijenjena znanost.

Gospođa Gotthardi Pavlovsky bila je prva etnologinja konzervatorica koja je radila na terenu, autorica koja se među prvima, u članku koji je objavila davne 1967. godine, bavila pojmom nematerijalne baštine. Budući da sam joj naznačila da je neposredan povod našem razgovoru rasprava o nematerijalnoj baštini u ovom broju *Etnološke tribine*, razgovor je sama započela analizom UNESCO-ove liste nematerijalne baštine, posebno unosom Halubajskih zvončara, koji su bili predmetom mnogih njezinih istraživanja:

Nisam baš za te registracije na taj način, ali ako da, onda ponajprije mislim da bi sve registracije trebalo objaviti javno, u novinama. Mislim da je to od društvenog i javnog značaja. Zato smatram da bi i to o zvončarima trebalo objaviti. Zašto su uopće posebno Halubajski zvončari, a ne zvončari kao pojava, na svjetskoj listi UNESCO-a? Ja ih ne bih tako registrirala, ja bih to formulirala drugačije. Na jedan način treba zaštititi, očuvati, da,

ali na način koji dozvoljava odstupanja i koji ne obuhvaća samo jednu skupinu... A važno je i pitanje kako se oni sad imaju ponašati. Jer, kad se kuća registrira, ako ste vlasnik kuće i ako je na kući bio crijep, ne možete sada staviti neku dasku, morate crijep. Prema tome, to bi trebalo vrijediti i za tu nematerijalnu...

Povod našem razgovoru je Vaš članak iz davne 1967. godine, u kojemu kažete da "nematerijalni dio kulturno-povijesnog, etnografskog i folklornog fundusa ima spomeničnu vrijednost kao i materijalni". Dakle, 1967. godine Vi definirate pojam materijalne i nematerijalne baštine. Na koji način?

Tu uključujem dva pojma – prostor i ponašanje. Prostor odgovara na pitanje *što*, a ponašanje odgovara na pitanje *kako*. Kako – to je nematerijalna, što – to je materijalna kultura. Oboje čine cjelinu. To bi mogla biti i definicija kulture općenito, ona uključuje što i kako, prostor i ponašanje.

U članku iz 1970. godine ponovo razrađujete pojmove prostora i ponašanja, a u primjerku koji ste mi dali rukom ste uz ta dva pojma sami dopisali i treći pojam – iskustvo. Što ste time mislili?

Iskustvo mi se uvijek činilo kao čarobna riječ za etnologa i za ono što mi istražujemo. U kasnijoj razradi ideje iskustva izuzetno dobro mi je poslužio prednacrt Zakona o zaštiti spomenika kulture iz 1978. Nama je u tom prednacrtu Zakona ponuđeno jedno jako dobro rješenje – pojam kulturno dobro. Prema mom sjećanju, radi se o francuskom izrazu *le bien culturel*. Taj pojam u sebi sadržava upravo onu dozu apstraktnosti koja je nama etnolozima potrebna. A spomenik kulture nije apstraktan pojam. Mi etnolozi tražimo tipično i neizmjereno puno puta ponovljeno. Kada mi kažemo da je jedna kuća kulturno dobro, tada podrazumijevamo i da je neka druga, treća, peta, isto tako kulturno dobro, jer se radi o kulturnoj pojavi. Zato ja, kao terminološku odrednicu, radije koristim termin kulturna pojava. Uzimam kulturnu pojavu kao jedinicu razmišljanja. A ne spomenik kulture. Kulturna pojava je usporediva s kulturnim dobrom. Ta se dva pojma mogu uskladiti, oba nose dozu apstrakcije.

Kako sam došla do tog Zakona? Ušla u sobu direktora u Zavodu (Konzervatorski zavod u Rijeci, op. a.) i vidjela na njegovom stolu dva nova, upravo pristigla primjerka prednacrtu Zakona o zaštiti spomenika, a koja on nama ne bi pokazao. I nije. Ja sam mu ukrala jedan i dobro da sam mu ukrala. Odmah sam to pročitala kao najdivniju literaturu, jer me oduševila ideja o kulturnom dobru. Temeljem te ideje i definicije, ja sam definiciju ponuđenu u tom prednacrtu malo preoblikovala i dodala riječ iskustvo. Ostaje otvoreno pitanje što je taj direktor učinio sa svojim primjerkom?! Ništa! Je li uopće primijetio da mu jedan primjerak nedostaje? Nije!

Mi etnolozi smo se nekoliko puta sastali u Društvu etnologa i razgovarali o definiciji kulturnog dobra (uvijek s inicijativom iz Rijeke, zahvalju-

jući predsjednici društva HED-a, Dunji Rihtman-Auguštin). Na temelju tih razgovora i mojih promišljanja, doradila sam definiciju ponuđenu u prednacrtu Zakona, po kojoj su kulturna dobra one prirodne i ljudskim radom stvorene vrijednosti koje imaju naročito kulturno i povijesno značenje, tako što sam isključila riječ "naročito" i dodala riječ "iskustvo". Dakle, prema ponuđenoj definiciji i mojoj nadopuni, definicija bi glasila: kulturna dobra su one prirodne, ljudskim radom i iskustvom stvorene vrijednosti koje imaju kulturno i povijesno značenje. Usmena predaja, priče, poslovice, oblikovanja prostora, materijalni i nematerijalni odnosi i pojave, mjerljivi i nemjerljivi – sve su to iskustva! Iskustvo je uistinu jedna čarobna riječ za etnologa! U cjelini prostor-ponašanje-iskustvo!

Promišljate li i danas materijalnu i nematerijalnu baštinu na isti način kao 1960-ih i 1970-ih?

Što se tiče nematerijalne baštine, da, velika je stvar da je ušla u zakonske okvire, ali kulturu danas ne bi trebalo više dijeliti. Ja bih danas odustala od podjele na materijalnu i nematerijalnu, apsolutno. Postoji samo cjelina.

Zašto ste uopće počeli studirati etnologiju?

Sve je počelo s Ljevakovićem. Imala sam dobre učitelje i on je bio jedan od njih. Moj razred je trebao za potrebe maturalne zabave, 1946. godine u Zagrebu, otplesati jedan narodni ples, "folklor" je tada bio političko pitanje. Mi nismo imali pojma o folkloru, a Ljevaković je bio taj koji nas je mogao naučiti taj ples. To je bio moj prvi susret s njim. On je bio izvanredan. Tada je poslao jednog svog mlađeg suradnika, studenta, koji nas je stvarno i naučio, plesali smo *čarlamu* bosansku. I to je sve jako dobro prošlo.

U tom našem susretu u Etnografskom muzeju, Ljevaković mi je rekao da je toga istoga dana, to je bilo u lipnju 1946., u Gajevoj 2, u Omladinskoj kulturno-umjetničkoj grupi "Joža Vlahović" audicija za folklornu sekciju OKUD-a. Rekao mi je da dođem. I ja sam došla. Pa, ja sam imala jedva devetnaest godina, bila sam zgodna, elokventna, naravno da mi je rekao da dođem! I tamo je osnovano sve što mene do dana današnjega prati. I zato sam ja upisala studij etnologije!

Kakvo je bilo Vaše iskustvo studiranja, jeste li bili zadovoljni onime što Vam je ponuđeno na studiju?

Da, meni su profesori Gavazzi i Bratanić bili glavni, ostali su svi bili mlađi. Bratanić je bio širi, Gavazzi je čitao predavanja, ali mi je bio miliji jer je bio egzaktni i točan. Puno sam naučila. Znam da sada na studiju ima i kulturne antropologije, ali ja nisam kulturni antropolog, ja sam Gavazzi-jev, Bratanićev i Ljevakovićev učenik. Meni je etnologija seljačka kultura.

A slušali smo i antropologiju, da, jesmo, 1948. na Medicinskom fakultetu i to je onda bila nauka o rasama! Ništa drugo. Onda je profesor umro i nije bilo drugoga.

Znači, radilo se o stvarnoj želji i sklonosti prema etnologiji?

Da, tu je počelo. U Vlahoviću, u Gajevoj 2. To je bio moj prvi susret, mene kao potpuno urbane ličnosti, nisam ja imala pojma o narodu. Ma, primjer jedan kako je to mene privuklo: recimo, postava nogu. Balet ima postavu nogu na prstima, to se vježba 10-15 godina, oni zapravo žele savladati silu teže. U folklornom plesu puna su stopala, čvrsto na podu, oba između sebe, paralelno! I grleno pjevanje. Pa, silueta. Ne tanka! Opremljena slojevima tkanine, čak i malo stvaralački neuredno, *potkasali* smo one suknje da nam ne smetaju. Rubac se prebaci preko glave, da ostane sjena na licu. To je taj narod; narod je fenomenalan. I on (Ljevaković) nas je učio preko takvih stilova, ponašanja i pokreta što narod zapravo jest. Narod je onaj koji poštuje sile prirode, pa i silu teže. Narod je na zemlji. Cijela priča je zemlja. To nije bio pokret, kontrolirani i definirani, to je bio gotovo anti-pokret. Tu smo poludjeli svi! Tu više nije bilo povratka!

I Vi ste još godinama nakon toga plesali u Vlahoviću?

Da, vrlo brzo smo postali popularni, za nas je znao svijet. A i cijeli Zagreb nas je dolazio gledati! Prvi cjelovečernji program, Kosta Angeli Radovani, Edo Murtić, došli su više puta za redom gledati! To nije bilo štogod. Mi smo imali najelitniju publiku. Tu smo mi vrisnuli!

A kada kažete narod u ovom kontekstu, mislite narod u smislu sela?

Narod u smislu osnovnih životnih elemenata. Kad smo mi u kolu koraćali čvrsto, punim stopalima, kad smo grleno zapjevali, to je bilo nešto deseto od svega što smo mi do tada znali! A i publika je to tako doživjela. Ako se bavimo etnologijom, moramo imati odnos prema životu, poštovanje. Taj moj odnos je samo prema narodu, puno sam više primila, nego dala. Kada vidim današnje ljetne karnevale, to nije samo kič, to je mega kič, to je falsifikat! Narod ne poznaje kič. Kod naroda nema ničega suvišnoga. To bi bila jedna od definicija kiča, ono što je suvišno. Pogledajte narodne poslovice, ničega previše.

Ima li idealizacija u Vašem odnosu prema narodu?

Da, ja idealiziram narod, naravno, jer ona ideja naroda s kojom sam se susrela i koju nam je Ljevaković ponudio bio je stvaralački sintetiziran, stilski pročišćen narod. S tom slikom sam ja došla na teren.

Kakvo je bilo Vaše prvo stvarno terensko iskustvo?

Ja sam još ulazila u kuće sa živim ognjištem, imala sam prilike to doživjeti. To su bili otmjeni ljudi, dobro odgojeni građani, s tako promišljenim izjavama, oni su shvaćali da ja razumijem i da uživam. Narod je otmjen.

Ali ta kultura zapravo nije bila kultura u kojoj ste Vi odrasli?

Ne, prividno ne, to je bio seljački narod. Važno je bilo doći na selo da se to vidi, ali to su 1950-te, 1960-te, ne kasnije. A moja kultura je urbana, gornjogradska, rekli bismo elitna, ali smo se izvrsno razumijevali.

Pričate o elitizmu, kako ste živjeli "elitnim" načinom života u urbanim sredinama. Otkuda onda, nazovimo to tako, ljubav prema "selu" i ruralnom?

To je jako dobro pitanje. Jesam, apsolutno sam odrastala tako... Ja sam rasla u svim urbanim strogim centrima, građanska obitelj, kraj grada Zagreba za mene je bila Tkalčičeva ulica. Ali to je za mene bio povratak prirodi u urbanom središtu. Ja sam i danas u urbanom središtu, ali moje srce i moje poštovanje je u narodu... To je bilo iskreno, spontano, prirodno ponašanje. Razmislite o ovim stolcima na kojima sjedimo (bidermajer, op. a.). Ravni naslon, to je tako neudobno, samo da bismo ravno sjedili za stolom! To nije prirodno! A i moja uža obitelj, moji mama i tata i sestra, koja je bila stopostotno urbana, jedna prava intelektualka, vrhunaska, upravo su to doživjeli kao i ja. Oni su isto otkrili taj narod.

Ali i ja sam bila velika neznalica u početku. U početku sam bila dvoranski folklorist, svoje sam dvoransko znanje morala potvrditi, morala sam otići na teren. Mislim da je dvoranski folklor i danas nedostatan. To je superiorna pozicija, loša pozicija, kada se mi postavimo ispred grupe folklorša i kažemo: tri-četiri-sad, pleši! To je potpuno krivo.

Kad smo već kod teme folklornih društava, u jednom svom članku kažete da su "KUD-ovi i folklor posljedica i rezultat stava našega društva prema folkloru, a ne folklor sam". Što je za Vas folklor i na koji je način folklor utjecao na Vašu karijeru?

Ja sam se oslobodila. Jako sam se oslobodila. Rodila sam se u građanskom društvu, pa onda bila dvoranski folklorist, ništa nisam znala o seljačkom, ništa! Dugo sam ostala u dvorani, i dalje nisam ništa znala, osim dvorane. Onda sam si rekla: "van iz dvorane!" Ne bi mene nijedan muzej izvukao, oni su terenski slabi. Konzervatorski zavodi su društveno jaki, samo oni bacaju svoje ljude na teren.

Kako je tekao Vaš put prema Konzervatorskom zavodu?

Gledajte, kad sam završila etnologiju, 1960. godine, bilo je otvoreno mjesto etnologa u republičkom Zavodu, to je bilo prvo mjesto etnologa u službi zaštite. Natjecala sam se, ali vrlo nerado, jer sam bila na burzi i morala sam se natjecati. Natjecala se još jedna moja kolegica, solidna, vrlo solidna, bila je dosta starija od mene. Mislim da je tu poznato ime pomoglo i ona je dobila posao, na moju sreću. Kad sam ih pitala telefonski tko je dobio, oni su rekli ime i dodali: "naravno". Taj sam im "naravno" jako zapamtila. Ali sam s najvećim oduševljenjem primila vijest da je ona

dobila posao, ja sam već htjela ići u Rijeku, jer je u Rijeci bio Konzervatorski zavod sa sjajnim terenom. Ja sam, ne znam zašto, već desetak godina ranije, obožavala otok Krk. Prvo, tamo me poslao Ljevaković da naučim *prebirati* i poslije sam se stalno vraćala. Na teren sam išla sama, nikakav fakultet mi tu nije pomogao. Nicala su kulturno-umjetnička društva, to je bila politička stvar, pa me Ljevaković slao na tren da naučim plesne elemente. Propješačila sam i cijelu Labinštinu, pola Istre, Barban. U meni se možda probudilo nešto mediteransko, meni je jedan nonić Fiuman, a drugi Trsaćanin.

Zbog čega ste bili toliko protiv zapošljavanja u republičkom Zavodu?

Republički zavod je trebao biti drugostepeni, koji je imao rješavati ne-kakve sporove ili vrhunske stvari, a počeo je zapošljavati samo pripravnike. Ne mogu shvatiti tu politiku, oni su valjda htjeli stvoriti zavod kojim mogu vladati, ali nisu imali čime vladati kad republički Zavod nije imao teren. A trebali su kao biti pametniji od nas i nadležni nama. A četiri regionalna zavoda imala su kompletne službe: evidenciju, dokumentaciju, kategorizaciju, valorizaciju građe i spomenika.

I nakon toga dobivate posao u Rijeci?

Da, onda sam dobila mjesto u Rijeci, 1962. godine je osnovano, mojom zaslugom. To je bilo prvo mjesto etnologa na području sjevernog Jadrana. Te sam godine, 1962., potražila Anicu Magašić, koja je radila u Fondu za unapređenje kulturne djelatnosti, koji bi danas bio Ministarstvo kulture, a ona je obnašala funkciju koja bi danas bila funkcija ministricе. Tada sam otkrila da se i ministrima može doći osobno... Ja sam onda bila mlada osoba, prodorna jako. Došla sam tamo, samo do portira, naravno, i rekla da bih razgovarala s gospođom Anicom Magašić. I dobila sam termin! I išla sam ravno pred Anicu Magašić! Kako bih joj rekla da bih ja htjela u Rijeku, da tamo postoji konzervatorski zavod i da bi tamo trebalo otvoriti mjesto etnologa... Gospođa Magašić je poručila konzervatorima u Rijeci: "uzmite ju!" Ma, bila sam jako politična.

Kad kažete politična, što pod tim podrazumijevate?

Da, bila sam jako politična. Ne političarka, ali politična. Ja to vidim kao dobar odnos, kao sposobnost stvaranja dobrih odnosa. Da sam trideset godina mlađa, vjerojatno bih danas bila političarka.

Kada kažete da biste se sada bavili politikom da ste mlađi, znači li to da je ženama danas ipak to lakše?

Jest, puno. Ja sam bila politična i prije, svoj sam posao radila politično, ali sada bih bila u javnom sektoru, baš kao posao, povuklo bi me. I ja bih se tome baš veselila, ja bih se ponudila tu, nametnula malo. I konzervatorstvo samo kao ideja i kao ostvaren stručno-društveni posao je politično.

Kakav je bio Vaš posao u Zavodu?

Raditi u Zavodu bila je najljepša stvar na svijetu! Prvo, idealni su bili uvjeti za teren, novaca je bilo koliko hoćete, samo teren, uvijek je bilo putnih naloga, dnevnica, uvjeti rada su bili predivni! Dobila sam vlastitu sobu, vlastiti ured, nitko me ništa nije pitao, mogla sam raditi što sam htjela, i sve sam učinila i napravila po svom. Jer tu prije nije bilo nikoga, nisam imala koga pitati za savjet, sve sam sama. Ali, nažalost, nikoga nije posebno interesiralo što ja radim.

Kako ste započeli s registracijama etnografske građe?

Ja sam jako puno registrirala i to bi se sve moglo dobiti u Zavodu. Evo, tu je jedan primjer, Lun (otok Pag), mali lokalitet. Tako vam izgleda jedna registracija, tu gdje piše BG to znači da sam to ja registrirala. Onda katastarske karte, to su božanske karte za etnologe, tamo je zabilježeno samo ono što su ljudi napravili. Krenete od izvatka iz katastra, odete u to selo, dođete brzo do vlasnika... S katastarskom kartom otišla sam na teren, mještani bi mi pomagali, oni znaju točno gdje je granica: "do tud je naše!", to su uvijek znali... Evo, ovo je primjer jedne etno-zone, cjeline, pravilno bi bilo da smo svakom vlasniku čestica poslali registraciju da zna da mu je registrirano. Moje je bilo da napišem obrazloženje, to je bio moj stručni rad i najljepši dio...

Metodologiju ste, očigledno, osmislili sami, a što je s kriterijima zaštite? Kako ste znali što zaštititi, a što ne, odnosno, što registrirati kao etno-zonu ili neki objekt od posebne etnografske važnosti, a što ne?

Da, metodologiju sam napravila potpuno sama. A kriteriji... Nama etnologima je kriterij što tipičnije, to bolje, povjesničarima umjetnosti nije tako... Bila sam bačena u vodu i plivala sam, i jako sam dobro plivala. Ništa nisam ni od koga učila, jer nisam imala od koga učiti. Konzervatori su osamljeni ljudi. Mi smo bili samostalni referenti, u svakom rješenju o registraciji pisalo je da je komisija odlučila o registraciji. Ma nikad nikakve komisije nije bilo! Nije je bilo. Mi smo bili potpuno osamljeni. Sigurna sam da je i danas slično. Da bih bila dobar zaštitar, morala sam biti i istraživač. Kako bih ja mogla postaviti kriterije ako nisam bila istraživač? Morala sam to istražiti na terenu, da bih uopće mogla pisati obrazloženje. To su bile velike sinteze. Potreban je bio veliki oprez.

Što ste najčešće istraživali?

Najviše me oduševljavao prostor, oblikovanje prostora, urbanizam i arhitektura, ta funkcionalnost oblikovanja prostora, potpuno bez suviška, bez kiča. Kuće okrenute prema stranama svijeta, gdje postaviti ognjište... Vidjela sam jako puno živih ognjišta u općini Opatija, 30 do 50 metara iznad mondene rivijere. Krk isto dobro poznajem, najviše, kuće znam ge-

neracijama, poznajem rodbinske odnose, lako bih se tamo pojavila i danas i znali bi tko sam.

Kakav je bio odnos istraživačkog, znanstvenog i konzervatorskog, ili, kako Vi kažete, stručnog u Vašem radu?

Konzervatorstvo je jedna divna stvar. No, to nije znanost, to je način mišljenja, struka koja teži uspostavljanju stručno-društvenih odnosa prema baštini. Naglasiti treba stručno-društveni odnos prema građi, staze znanstvenog odnosa prema građi i konzervatorskog odnosa prema građi se ne smiju nikada sresti. One se paralelno odvijaju, jedna u drugu sumnjaju. Konzervator mora imati znanstvena saznanja, ali znanstvenika ne smije zanimati hoće li nešto biti konzervirano ili sačuvano, on mora biti indiferentan prema tome, mora ići svojim putem i tada nam je svima oslonac. Jer ako se on prilagođava, privikava, lijevo-desno, on ne može biti oslonac, jer mi konzervatori moramo odlučiti da ili ne. Mora li se nešto čuvati ili ne i zašto. Tu smo ograničeni, znanstvenik ne smije biti ograničen.

Od svih registracija koje ste postavili, koliko ih je završilo pod zaštitom?

Evo, Lun je zaštićen, jer su nasade maslina tamo zaštitili. Sada je Lun pod zaštitom Zavoda za zaštitu prirode. Maslinama se ja nisam bavila. A sada čitam u novinama da bi Lun trebalo zaštititi kao ruralnu cjelinu! A pogledajte koja godina piše na mojoj registraciji! 1975. Pa je li to moguće? Meni je sad ipak bedasto ulaziti u neku polemiku. Neke registracije su mi ukidali ili nisu prihvaćali, općina Čabar, primjerice. Tamo je Prezid, to je jedna krasna ruralna sredina, ali općina Čabar je uložila žalbu na registraciju. Registracija je državni akt. Općina se žalila i Republika je poslala komisiju. Arhitekti, urbanisti, oni su svi šutjeli, pa je odlučeno da Prezid više neće biti pod zaštitom. Općina Čabar je rekla da će, ako to ne bude uvaženo, općina preći u Sloveniju. Arhitekt mi je šaptao na uho, tako da nitko ne čuje: "ne dajte to". Ali nije rekao naglas. Poslije i općina Dubašnica, najruralniji dio otoka Krka, same volte... Htjeli su dizati kuće na kat, samo me nazvao ravnatelj Zavoda i rekao da su mi digli registraciju, ukinuli su je.

Je li to i najteži dio toga posla?

Taj sam posao radila s uživanjem, ali često bez rezultata. To je demotivirajuće i deprimirajuće. Pogotovo kad se radi o cjelinama i etno-zonama. Tada se zaštićuju jedinke, to je bilo lakše. To je jako lijep posao, ali trebate imati ekipu i strukturu iza vas, kao pojedinac ne možete ništa. Upoznajete život, život vas melje, imate uspone i poraze. Uglavnom poraze.

U člancima se često bavite i teorijom konzervatorstva. U članku iz 1970. kažete da je "osnovno i jedino metodsko sredstvo zaštite sporazum". Na što se to odnosi?

Volim teoriju, meni je praksa pomoć na dođem do teorije. Bila sam jako teoretična. Mislim da sam dobro razmišljala i da sam bila na dobrom putu. Sporazum nam uvijek treba, ne možete narediti nekome kako da pleše, ali možete prilagoditi oblik plesa. Ja ne mogu zabraniti neke stvari, ovaj ljetni "karneval" u Korčuli, to je izmišljotina. Mega kič. Ne mogu ja to zabraniti, ali mogu ponuditi nešto drugo. Moramo se sporazumjeti.

U istom članku navodite i da je potreban "sporazum sa kazivačem kao intelektualnim suradnikom koji je sposoban da shvati i intimno doživi" svoj vlastiti prostor, svoje vlastito iskustvo kulture. Nastavljate s idejom da kazivač kazuje, ali i interpretira svoju kulturu, te da može biti nosilac, ali i/ili potrošač kulture? Koja je razlika i kako vidite ulogu kazivača?

On može biti i potrošač, on može biti i nosilac, on je sve. Kazivač uvijek ima svoju subjektivnu viziju prostora, svoje kulture; on možda taj prostor ne primjećuje kao istraživač jer ga je naslijedio, jer je dio njega. Ali zato je razgovor jako važan i taj uspostavljeni odnos s ljudima.

Ostaju li Vam neki ljudi s terena više u sjećanju?

Da, divan je bio odnos s kazivačima. Imam jednu anegdotu iz Brseštine, tamo sam puno radila, cijelu Brseštinu sam prošla. Treći put sam bila u istom selu, kuća uništena, betonizirana, nemam tamo kaj delati, ali obrati mi se gospođa iz te kuće, "dobar dan, dođite k meni na kavicu". "Joj", velim ja, "ne mrem, imam posla". A veli ona: "to ste mi rekli i prije 20 godina!"

Kada govorite o etnografskoj građi, često zaključujete da ona postoji samo u odnosu na društvo.

Građa nije jedinka, ne možete je obuhvatiti; neuhvatljiva kulturna pojava, to je nama cilj. Bez društvenog konteksta, ako je mi nismo spoznali, ona je ništa.

U istom članku govorite o kontinuitetu kulture, kako se to nastavlja, kažete da je to pitanje kulturne svakodnevnice?

Da, mi živimo kulturne promjene, naravno, ali postoji i neki osjećaj kontinuiteta. Velike povijesne promjene narušavaju kontinuitet, recimo, Prvi i Drugi svjetski rat, to su veliki rezovi, tu se kontinuitet prekida, velike su to promjene. Ima li elemenata u kulturi koji su tako davno u kontinuitetu? Sigurno postoje, možda u kulturi hrane i pića, ali ima ih malo. Možda bi se mogao naći neki blagi kontinuitet, ali uglavnom više ne.

Rekli ste da postoji jedan slučaj, slučaj kuće Ožanić, zbog kojeg i danas ne spavate mirno. Što se dogodilo?

Jako puno sudbina ljudi sam imala u svojim rukama. A nakon toga događaja nisam mogla mirno spavati. Radilo se o jedinki, objektu koji sam, u

sporazumu s vlasnicom, registrirala. Sve sam dobro napisala i obrazložila i u jednoj godini smo dobili svu financijsku potporu od republičkog fonda koju smo tražili. U potpisu odobrenja bio je Andrija Mohorovičić. Vlasnica se veselila skupa sa mnom. Kako ona nije imala sredstava, ponudila je općini da otkupi objekt, a općina je nudila tako bijedni novac da je ona mogla od toga kupiti, na primjer, samo garsonijeru u Rijeci! I sve je propalo, mi smo vratili novac, a kuća propada i danas. Ta jadna žena sama krpi kuću, krov joj prokišnjava, to su drvene daske kojih već dugo nema, meni više ne da blizu, a znala me i nazvati i reći kako sam joj upropastila djedovinu. To mi je velika muka. Za takve slučajeve država bi morala dati i za participaciju. Mnogo sam puta i odustala od registracije jedinki, kada sam vidjela da bi ljudima napravila više štete nego koristi.

Nakon što ste svoj zadnji radni dan proveli u Zavodu, nikada se više niste tamo vraćali. Zašto?

Ono što me muči jest to što me poslije nikada nitko nije pozvao, a mogla sam još nekome pomoći. "Idite, gospođo, stari ste, stari ste, idite, idite!", takvo slovo mi je održao zadnji direktor. Tako me je ispratio. Ja jesam već zakoračila u šezdeset šestu godinu, imala sam četrdeset godina staža, pa nije bilo razloga da ostanem, ali ipak sam mogla još mnogo toga dati. A sada više nema etnologa u Zavodu.

No, nastavljate raditi i nakon umirovljenja.

Da, moja treća faza mi je vrlo značajna, ja sam, u suradnji s marketin-
gom *Novog lista*, to je počelo 1997., 1998., ponovo krenula na teren i to kao u najboljim danima! Većinom sam radila po sjevernom Hrvatskom primorju, ali ono mi je, posebice Krk, ionako oduvijek bilo najdraže područje. I Istru dobro znam. I to je trajalo godinama, do 2005-2006. Radili smo nekoliko kalendara za *Novi list*, a sada pripremam i knjigu s tim materijalom. Krk je bogat građom. Susak sam isto prošla, on je specifičan. Otišla sam jednom na misu u crkvu u Susku, to je bilo 70-ih, nisam mislila da ću nešto posebno vidjeti. Stajala sam iza svih, zazvonilo je zvono za podizanje i sve su se te žene spustile u onim nošnjama, to je bilo kao da se more diglo... Imaju predivno groblje, koje sam, uz selo, ja zaštitila, sve je bilo bijelo, gornje selo... Oni su samo bijelili križeve, sve redom, a sada je crni mramor. Nisam se nikada usudila pisati o Susku. O Susku bi trebalo pisati jedno jako esejističko pero.

Nakon poznatog literarnog zaokreta u kulturnoj antropologiji, esejistički stil pisanja je vrlo prisutan. Ali zašto baš Susak na taj način?

Jer je prividno na granici kiča, a nikako nije kič. To je bilo njihovo uvjerenje, oni su to nosili prirodno, s posebnim šarmom. Bila je jedna medicinska sestra, vodila je ambulantu jer nije bilo liječnika, imala je izraženu

finoću, silueta susačka, ali sva u bijelom. Bolničarka po susački. Pa ona njihova nošnja, nisam si znala objasniti zakaj su do nje došli, ona je iza zivačka, rekli bi danas kič, ali oni su to fino nosili... A škola, kao da ste u engleskoj školi, djeca su imala iste siluete, ali bijelo i tamno plavo, oni su tako otmjeno izgledali, i dečki i curice, kao da sam došla u otmjeni internat. Uostalom, naš narod je otmjen i to je moj siguran i definitivni dojam i zaključak o narodu. A sad su na Susku nekakvi došljaci.

Jeste li se ikada osjećali kao stranac na terenu?

Ne, nikad, najljepši dio posla je bio teren i odnos s ljudima. Uvijek su me lijepo primili, uvijek. Jedino se osjećam krivom što nisam više pisala, što nisam više dala tim ljudima koji su me zadužili, tim ljudima s terena, kojima je sve to mnogo značilo. Njima sam dužna ostala. I zato nisam sobom zadovoljna u potpunosti. Meni je moje znanje teret, ja sam previše u svome znanju uživala. Uživala sam misliti, uživala sam istraživati. Uživala sam u znanju.